

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ПОЕТИЧНОГО РИТМУ

Інна ЗАБУЖАНСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглядається системний характер основних структурних, семантичних, графічних та звукових способів посилення просодичних засобів ритмічності американських віршованих текстів епохи постмодернізму.

Ключові слова: *метроритмічний каркас, наголос, очуднення, пауза, ритм, ритміко-інтонаційне членування, темп.*

The article deals with the systemic nature of the basic structural, semantic, graphic and sound ways to strengthen the prosodic means of rhythm on the basis of postmodern American poetic texts.

Key words: *meter and rhythmic frame, stress, foregrounding, pause, rhythm, rhythmic and intonation division, tempo.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження поетичного мовлення займає чільне місце у системі новочасних лінгвістичних пошуків. Знаходячись у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми, проблематика даного дослідження дозволяє проводити комплексний аналіз поетичного мовлення у поєднанні з експериментально-фонетичним дослідженням віршованих текстів. Підвищений дослідницький інтерес до актуалізації американських віршованих текстів епохи постмодернізму пояснюється тим, що постмодерністське мислення з притаманними йому еkleктизмом, відсутністю послідовності, фрагментарністю опису впливає на зміни у традиції створення поетичних текстів, що проявляється у втраті рими, відсутності розділових знаків, «прагненням позбутися всього, що стримує поетичну думку» [12: 36], у результаті знімаючи принцип системності та організованості тексту. Цілком зрозуміло, що вищезазначені фактори накладають виразний відбиток на зміст і мовну форму англomовних поетичних текстів, неминуче впливаючи на ритмічну організацію мовної тканини.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Мовленнєвий ритм – загальномова система, що організовує мову у цілому. Осмисленню даної проблеми у мовознавстві сприяли праці видатних літературознавців і лінгвістів (А.М. Антипова, О.П. Брик, М.М. Гіршман, О.М. Грінбаум, І.Т. Григор'ян, А.Р. Калашнікова, В.В. Потапов, О.А. Титова).

Мета наукової розвідки полягає у виявленні основних структурних, семантичних, графічних та звукових способів посилення просодичних засобів ритмічності американських віршованих текстів епохи постмодернізму.

Об'єктом дослідження виступає поетичний ритм сучасних американських поетичних текстів.

Предметом дослідження є структурні, семантичні, графічні та звукові способи посилення просодичних засобів ритмічності.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних **завдань**: 1) встановити базові компоненти поетичного ритму; 2) проаналізувати основні способи посилення ритмічності на матеріалі американських віршованих текстів епохи постмодернізму.

Матеріалом дослідження слугують віршовані тексти сучасної поезії, зокрема таких сучасних американських поетів, як Джошуа Кловера, Пітера Гізі, Карен Волькман та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поетичний ритм є складною системою мовних та мовленнєвих засобів. Традиційно, виокремлюють первинні та вторинні компоненти поетичного ритму. До первинних належить метроритмічний каркас віршованого тексту та фонетичні засоби. Безперечно, суть феномену віршованого ритму тісно пов'язана із поняттям метру, під яким традиційно розуміють ритмічно врегульоване чергування сильних і слабких складів у віршованому рядку, що власне відрізняє поетичне мовлення від прозового. Специфіка взаємовідношень між метром та віршованим ритмом полягає у тому, що метр є абстрактним ментальним поняттям, моделлю із варіативним ступенем, у той час як ритм виступає конкретною моделлю метричної реалізації

[15: 132; 18: 6; 20: 1-10]. Розглядаючи метр як прототип ритму, незмінну і стійку абстрактну «концептуальну» норму [18: 6], модель, що «оживає» завдяки ритму [21: 10], зазначимо її лінгвокогнітивну природу. Будучи ідеальною мірою, нормою поетичного тексту, метр допомагає виявити відхилення у ритмічній структурі вірша. Ритмо-метрична схема слова, що розглядається як конфлікт [11], стає доступною і активується на різних стадіях процесу фонологічного кодування, до визначення сегментних та просодичних деталей звукової форми слова [10: 24]. Розглядаючи метричне варіювання як код, або ж комунікативний засіб, зазначимо, що різні елементи метру можуть бути чітко описані у термінах інформаційної теорії [24: 15].

Функція метричної структури полягає у сегментації тексту, відтак присутність метру сигналізує про приналежність тексту до поезії. Для функціонування тексту як поетичного, необхідним є присутність у свідомості читача очікування поезії, а в тексті – певних сигналів, які дозволили б визнати цей текст віршованим [11]. Специфіка взаємодії ритму і метру полягає у тому, що вони формують своєрідний метроритмічний каркас віршованого твору. Ритмічні фігури, сприймаючись на метричному фоні як начала деавтоматизації, аномалії, своєю грою знімають однозначність і збільшують непередбачуваність поетичного тексту [14]. Таким чином, вони реалізують прийом очуднення на фонологічному рівні, що полягає у виведенні речі з автоматизму сприйняття з метою повідомлення читачеві/слухачеві додаткової інформації. Очуднення вважається концептуальною операцією творчого мислення й активно досліджується у площині когнітивної лінгвістики.

До первинних елементів мовленнєвого ритму відносять також фонетичні засоби, які інкорпорують риму, асонанс, алітерацію, звукосимволізм. Характерними ознаками сучасної американської поезії є втрата рими, тяжіння до білого вірша:

*It is good to be dead in America
With the movies, curtains and drift,
the muzak in the theatre.*

It is good to be in a theatre waiting

For The Best Years of Our Lives to begin (P. Gizi from «Revival») [26: 98]

або ж метричної прози:

I never wish to sing again as I used to, when two new eyes could always stain the sea, of tangent worlds, indolent as callows, and the clock went backward for a skip, to rise, to set. (K. Volkman) [26: 44].

Ритм також реалізується за рахунок лексичних, синтаксичних і графічних засобів. Розглядаючи взаємодію лексики та ритму, зазначимо, що семантика тексту і його звучання є тим симбіозом, без якого неможлива адекватна репрезентація поетичного твору [154]. Це є підтвердженням провідної тенденції у фонетиці та фонології кінця ХХ ст., що полягає в об'єднанні різноманітних аспектів фонетики з семантичним рівнем мови у процесі аналізу мовленнєвого матеріалу.

Досліджуючи *ритміко-синтаксичні* кореляції віршованого тексту, зазначимо часті випадки використання повторів, синтаксичного паралелізму у сучасній американській поезії:

We come into the world and there it is

We come into the world without and we breathe it in.

We come into the world.

We come into the world and we too begin to move between the brown and the blue and the green of it. (J. Spahr from «Gentle Now, Don't Add to Heartache») [26: 124].

Графічні засоби відіграють значну роль у ритмічній організації поетичного мовлення, зокрема у виявленні закладених у тексті ритму і просодії [7: 172], особливостей інтонування [3; 14], сприяючи глибшому проникненню у вихідний задум автора [7: 172]. Важливим є також графічний образ поетичного твору, що пояснюється різноманіттям інформаційних можливостей у межах даного типу організації [14]. Для прикладу:

Cultivation rights

Too bad

The lower level of the social hierarchy _____ made up of _____ who

(Myung Mi Kim From «Works»)[26: 246].

У рамках холістичного підходу у лінгвістиці стверджується взаємозалежність і взаємовплив різних мовних рівнів (фонологія, морфологія, синтаксис, семантика) у процесі аналізу людиною мовленнєвих висловлень. Системність ритму у мовленні створює ритмічну матрицю тексту за допомогою різних ритмічних моделей, основними з яких є фонетичні, лексичні, граматичні, синтаксичні та інтонаційні [9: 21]. Реалізуючись у сукупності, ці моделі утворюють єдиний текстовий простір – ритмічну матрицю тексту [див. там само].

Класифікуючи компоненти ритму на первинні (метричний каркас та фонетичні засоби) та вторинні (семантико-синтаксичні засоби) [2], до вторинних додамо ще й графічні засоби. На противагу підходу [див. там само], згідно з якого вторинні елементи вважалися факультативними, ми переконані у тому, що у процесі актуалізації американських віршованих текстів епохи постмодернізму метричний закон відступає на другий план, відтак домінантними факторами ритмічної організації поетичного мовлення виступають семантика, синтаксис та графічні засоби організації віршованого тексту.

Системний характер узагальнення компонентів мовленнєвого ритму може бути представлений наступною таблицею.

Структурні, семантичні, графічні та звукові способи посилення просодичних засобів ритмічності.

Таблиця 1.1

Мовленнєвий ритм				
Первинні елементи		Вторинні елементи		
Метричний каркас	Фонетичні засоби	Структурні (синтаксичні)	Семантичні засоби	Графічні засоби

		засоби)		(неалфавітні)
Чергування сильних та слабких складів	Рима Асонанс Алітерація Звукосимволізм	Повтор Синтаксичний паралелізм Інверсія Полісиндетон	Порівняння Метафора Інтенсифікація Персоніфікація	Пунктуаційні знаки Прийоми скорочення слів Позначення абзацних відступів Підкреслення Шрифтові виділення

Незважаючи на те, що у ритмічній організації мовлення бере участь широкий арсенал мовних засобів, за нашими переконаннями, домінуючим елементом залишається все ж таки акустичний ритм, який полягає у регулярності чергувань супрасегментних фонетичних одиниць: наголосу, пауз, інтонації. Релевантність такого підходу пояснюється тим, що фонетична складова ритму викликає те «приємне відчуття «пасування» та неминучості, що несе задоволення віршем, сприяючи запам'ятовуванню» [24: 12].

Завдяки ритміко-інтонаційному членуванню, інформація, відформатована засобами мови, передається слухачу у вигляді послідовних фонетично організованих вербально-сміслових квантів [10: 10]. Більш того, ритмічна організація інтонаційної фрази сприяє появі нової інформації у передбачуваній позиції та виокремленні прагматично важливих концептів [16]. При актуалізації поетичного твору зміна мовців може призвести за собою зміну ритміко-інтонаційного членування у поетичних текстах, відтак до розмежування авторської інтонації та інтонації чужого голосу, який виступатиме фоном для

відображення чужого коду інтонації [14: 8]. Неправильне ритміко-інтонаційне оформлення тексту викликає його десемантизацію.

Пауза є значимим елементом в архітектоніці поетичного твору і трактується як перерва у звучанні або ж припинення фонації. Стратегії паузації розглядаються з когнітивної точки зору, де стверджується, що паузи першочергово регулюються когнітивними ритмами мовлення [23], а також виконують функцію розподілу мовленнєвого потоку на смислові групи, сигналізуючи про когнітивну діяльність мовця [4; 13]. Головне джерело пауз знаходиться на етапі концептуалізації та обумовлене необхідністю подолати розрив між складністю мовленнєвої інтенції мовця та особливостями когнітивної обробки інформації у слухача [10: 31]. Ритмічна організація мовленнєвого потоку з його інтонаційним та паузальним оформленням відіграє неабияку роль у визначенні операційних задач мовця, які знаходять своє відображення у створенні часових ресурсів для обробки смислової та граматичної інформації до оптимальної організації дихання [див. там само: 41].

Як відомо [17: 21], наголос є обов'язковим маркером ритмічного імпульсу в англійській мові, за відсутності якого ритм не може бути сприйнятий, а також перцептивним корелятом фонетичної промінантності [19: 23]. Відтак перед поясненням феномену ритму у першу чергу варто з'ясувати фонетичну природу наголосу [25]. У контексті інформаційної теорії, ті склади і слова, які чітко артикуються, є «піком» інформаційного змісту, у той час як послаблені, скорочені можуть бути здогадними із контексту [див. там само]. Наголос як структурна співвіднесеність складів за тривалістю, гучністю, висотою тону і якістю звуків є основним фактором маркування ритмічного компоненту мовлення, оскільки саме наголошений склад становить основу одиниць ритму [5: 37].

Тісний зв'язок між ритмом і темпом пояснюється виокремленням темпу як складової ритму [25: 7], а також основною ритмоформуючою функцією прискорення або уповільнення темпу мовлення, яка полягає у вирівнюванні

сусідніх ритмічних одиниць за тривалістю, чим забезпечується їхня ізохронність [5: 39].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак можна стверджувати системний характер поетичного ритму, що полягає у взаємодії структурних, семантичних, графічних та звукових способів посилення просодичних засобів ритмічності, оскільки ритм поетичного мовлення найяскравіше проявляється в озвучених поетичних текстах. Цілком перспективним у подальших дослідженнях є проведення експериментально-фонетичного дослідження сучасних американських віршованих текстів епохи постмодернізму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации / Антонина Михайловна Антипова. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Бишук Г.В. Ритмічна модель англomовного художнього тексту (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі соціально-психологічних оповідань письменників ХХ ст.): дисертація канд. філол. наук: 10.02.04 / Г.В. Бишук; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2003. – 208 с.
3. Брик О.М. Ритм и синтаксис (Материалы к изучению стихотворной речи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://philologos.narod.ru/classics/brik-rs.htm>
4. Валігура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови», 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О.Р. Валігура; Київ. нац. лінгвістичний ун т. – К., 2010. – 484 с.
5. Вольфовська О.О. Ритмічна організація промов сучасних політичних діячів Німеччини (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] :. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Вольфовська; Київ. нац. лінгв.ун. – К., 2012. – 220 с.
6. Гиршман М.М. Ритм художественной прозы / Михаил Моисеевич Гиршман. – М.: Советский писатель, 1982. – 366 с.

7. Григорьян И.Т. Ритм и просодия художественного текста в прагмастилистическом освещении / И.Т. Григорьян // Язык. Сознание. Коммуникация. – М.: МАКС Пресс. – Выпуск 28. – 2004. – 192 с.
8. Гринбаум О.Н. Гармония строфического ритма в эстетико-формальном измерении (на материале «Онегинской строфы» и русского сонета) / Олег Натанович Гринбаум. – СПб.: СПбГУ, 2000. – 160 с.
9. Калашникова А.Р. Типы ритмических моделей прозаических текстов / А.Р. Калашникова // Электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ «Грани познания». – №1(21) – Февраль. – 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1368528124.pdf>
10. Кривнова О.Ф. Ритмизация и интонационное членение текста в «процессе речи-мысли»: опыт теоретико-экспериментального исследования. автореферат дис. ... доктора филологических наук : 10.02.19 / Кривнова Ольга Фёдоровна; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2007. – 30 с.
11. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : «Искусство–СПБ», 1996. – 848 с.
12. Малащук-Вишневська Н. В. Поетика нонсенсу в американських віршованих текстах модернізму і постмодернізму: стилістичний та лінгвокогнітивний аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Малащук-Вишневська Наталія Володимирівна ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – Київ, 2014. – 20 с.
13. Мусієнко Ю.А. Лінгвокогнітивні і прагматичні особливості просодичного оформлення англійських притч (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Мусієнко Юлія Анатоліївна; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2014. – 249 с.
14. Сусллова Е.В. Интонация и стиль стихотворной речи: на материале поэзии XX века: автореферат дис. . канд. филол. наук / Е.В. Сусллова. – Самара, 2005. – 16 с.
15. Титова Е.А. Взаимосвязь лексико-синтаксических структур с просодией (на материале русского, немецкого и английского языков) / Е.А. Титова // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – № 1. – 2009. – М.: Изд-во МГОУ. – С. 84 – 87.
16. Шевченко Т.И. Ритм и смысл просодии дискурса: когнитивный подход и статистика / Т.И. Шевченко, Н.А. Садовникова, Л.Н. Сибилева //

Вестник Московского государственного лингвистического университета. – № 634 – 2012. – С. 175 – 187.

17. Auer P. *Language in Time: The Rhythm and Tempo of Spoken Interaction* (Oxford Studies in Sociolinguistics) / Peter Auer, Elizabeth Couper-Kuhlen, Frank Muller. – Oxford University Press, 1999. – 256 p.
18. Couper-Kuhlen E. *English Speech Rhythm: Form and Function in Everyday Verbal Interaction* / Elizabeth Couper-Kuhlen. – John Benjamins Publishing, 1993. – 346 p.
19. Crystal D.A. *Dictionary of Linguistics and Phonetics* / David Crystal. – Oxford: Blackwell, 2002. – 522 p.
20. Esser J. *Rhythm in Speech, Prose and Verse: A Linguistic Description* / Jurgen Esser – Logos Verlag, 2011. – 144 p.
21. Hobsbaum Ph. *Metre, Rhythm and Verse Form (The New Critical Idiom)* / Philip Hobsbaum. – Routledge. 2004. – 208 p.
22. Obermeier C. Aesthetic and emotional effects of meter and rhyme in poetry / Obermeier C., Menninghaus W., von Koppenfels M., Raettig T., Schmidt-Kassow M., Otterbein S., Kotz S.A. // *Front. Psychology*. 2013 Jan 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3560350/>
23. Oliveira M. Pausing strategies as means of information processing narratives / M. Oliviera // *Proceeding of the International Conference on Speech Prosody, Ain-en-Provence, 2002*. – P. 539 – 542.
24. Turner F., Pöppel E. *The Neural Lyre: Poetic Meter, the Brain, and Time* / Frederick Turner, Ernst Pöppel. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://munnecke.com/papers/Turner-Neural-Lyre>.
25. Vrabel T. *Lectures in Theoretical Phonetics of the English Language and Method Guides for Seminars* / Tamas Vrabel. – Ungvar: PoliPrint, 2009. – 176 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

26. Rankine C., Sewell L. *American Poets in the 21st century: the new poetics*. – Middletown, Conn: Wesleyan University Press, 2007. – 400 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Забужанська Інна – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Коло наукових інтересів: когнітивна лінгвістика, експериментальна фонетика, ритмічна організація поетичного мовлення.